

NÉPI ÉS ÚRI MŰVELTSÉG ÖSSZEFÜGGÉSEI A TÁRGYI NÉPRAJZBAN.

Tanulmányom címe, — népi műveltség: úri műveltség — csak az előzetes közérthetőség végett szól így; mert a szöbakertülő folyamat két végének jelzésére mindeddig nincs megfelelő műszavunk, ha ugyan annak nem tekintjük a németül gondolkozók „magas és mély kultúra kifejezését. De nem tekintjük annak. Ha valamink hiányzik, nem szükség mindjárt — rossz gazdaasszony példájára — a szomszédba futnunk segítségért. Nézzünk szét inkább a magunk kamaráján, forduljunk a nép szemlélete felé s a folyamat (—folyam—) „magasát” nevezzük színnek, (mintegy vízszínnek) „mélyét” fenéknek. Ha a folyamatnak, a művelődésnek eredményét: a műveltséget nézzük, tekinthetünk más népi szemlélet felé is, — a szappanfőzés eredményére: a színen úszó színszappan, az üledék fenékszappan. A művelődés folyamában is e szerint kettős volna a képződmény, mindig mozgó s néha örvénylő folyamatában az eredmény: színműveltség és fenékműveltség. — A folyam színén nagyobb a fény, a csillogás, a meleg, kisebb az ellenállás, gyorsabb a mozgás, ezért több az uszadék, közte a szemét is, ami talán sohasem jut le a mélységbe, a meder vagy medence fenekére; az uszadék könnyűje a színen úszik, csak a neheze, ami útközben valamiért a víztömeg számára nehezzé vált, száll alá a fenékre.

De vízszín és vízfenék, úri és népi csak elméletben

válk el attól, ami kettejük között van: a folyó vagy mondjuk: folyamat nagy mozgó tömegétől, amely ‚folyvást‘ kavarg, örvénylik, halad, árad és apad, más-más irányba fordul, gyorsul vagy lassúdik. Állandó mozgásban van a művelődés, amelynek csak — hic et nunc — pillanatnyi képe az élő műveltség. Az ‚úri és a ‚népi — ha az utóbbit a ‚vulgus in populo értelmében értjük, — csak a két elméleti véglet; ami köztük van, sokszoros rétegben az ‚úrihoz vagy a ‚népihez‘ van közelebb, vagy egyforma távol mindkettőtől, mint ahogy az európai társadalmak is, — a művelődés mozgatói és a műveltség birtoklói, — a rétegek egymásba kavargó hosszú sorából tevődnek össze. Ezt a rétegződést néhány »osztályra« csak a gyakorlat egyszerűsíti.

A fenti és a lenti, az uszadék és az üledék a folyamat mozgalma során el-elkeveredik; ami színén van, elnehedve alászáll, az üledék fölemelkedik, egy ideig fényt és színt kap, az övé a nap melege, ‚nap alatt van‘. De az egyetemes vagy nemzeti művelődés nagy folyamatában, mozgalmában mindez csak epizód; megfodorítja a felszínt vagy megrezzenti a mélységet; a végtelen történés maga a folyamat, amelyben mindnyájan benne vagyunk, vitetünk, akármelyik réteghez tartozunk is: ‚urak és ‚szegényemberek, szegény urak és gazdag parasztok, iparmágnások és éhező művészek. Emberiség, nemzet, nép alkotta bioszféra ez, amelyből nem lehet kikerülni, mint hálnak nem a vízből, embernek a levegőből.

Az a feladatunk, hogy ezt az együtttest a magyar tárgyi világ határai között tekintsük meg, néhány tárgycsoportban, olyanokban, amelyekhez szakszerűbb néprajzi jártasság nem szükséges.

Ezt a szűkebb magyar világunkat elsősorban földrajzi helyzetünk határozza meg. Ez adja növényeinket és állatainkat, legelőinket és búzamezőinket, erdeinket és

vizeinket, havas hidegünket és hő napjainkat, éghajlati végleteinket. E szerint élünk — urak és népek — hússal és kenyérrrel, zsírral és gyümölcssel, fenyővízzel és borral. Nem élünk kókuszdión, rizsen és kenyérfán, narancson és banánon, sőt már kancatejen sem, „mely borrá megerjed. Sózunk, szárítunk, aszalunk, füstölünk, sütünk, főzünk, édesítünk, savanyítunk. Kása vagy kisé, gánica vagy puliszka csak táji jellemzők. Konyhánk egy konyha fent is, lent is: levesek, kásák, tészták, főzelékek, gombócok, lepények, rétesek, bélesek, kalácsok, fánkocok, perecek. «Különösen szeretjük a nehéz, zsíros ételeket, leveseket, káposztákat, húsokat, tésztákat...» — írja Bátky — «a nehéz főtt tésztáknak nálunk van a hazája». Ételben, italban egyek az „urak s — ha módjuk kerül rá — egyek a szegények. Színen és mélyen egy az ízlés, s egyformán kényes az ízélés. A gazdag mindennap változhat, a szegény csak ünnepnap ha hozzájut a javához. Néha vagy néhol, akár naponta, csak „léféle van hétféle, máskor — sa szegénynek gyakran — csak „éhkopp van lère. Hogy kinek mi jut, lényege szerint nem néprajzi kérdés, de hogy minnek kellene jutnia, abban egyek vagyunk.

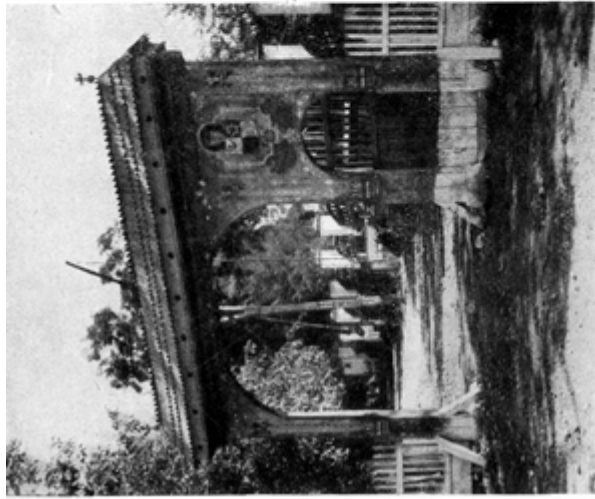
Az „úri konyha száz csínja-bínja leszállt a néphez s „úri konyháinkon — ma is ott van a szegényember hagyományos mindennapi vagy ünnepi eledele; — a neheze sokszor meggondolatlanul. Így vacsora előtt milyen szívesen gondolunk, — mindkét nembeli „urak — kiki szűkebb hazája szerint — a népi ételekre: aki tiszántúli, a forró juhhúsos kására, a kiskun a mérges birkapaprikásra, a jámbor dunántúli az enyhe tejgancára, az erdélyi a túróspuliszkára, tokányra vagy kürtöskalácsra. A kifli és a pereg — ha német volt is valamikor, — a piskóta, palacsinta, torta (tortáta), pogácsa — ha ősi hazája Itália volt is, a felsőbb rendek

révén aláereszkedett a nép konyhájára vagy asztalára s viszont régi magyar, népi vagy népies ételeink nemcsak a felsőbb rendek asztalán mindennapiak, hanem a külföldet is meghódították a nagyvárosi úri vendéglők útján.

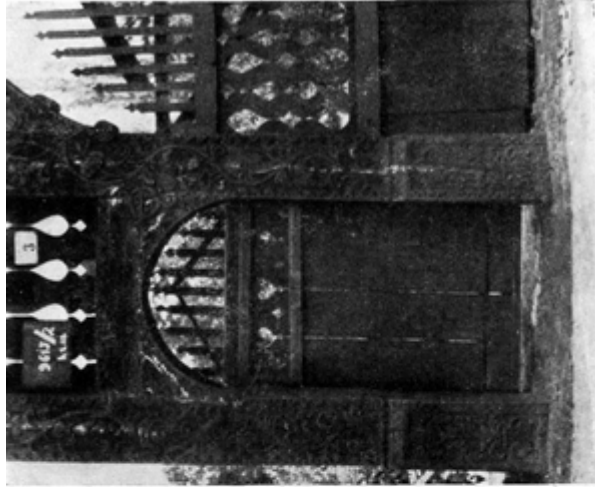
Főzésben és sütésben, ízlésben azaz ízelésben lent és fent egyek vagyunk; ha — ismétlem — fent az is az igaz, hogy ‚szegények vagyunk de jól élünk‘ (t. i. inkább csak eszünk-iszunk), lent pedig milliós réteg gyakran éhesen tántorog is a Kánaán tejjel-mézzel folyó partjain.

Az étkezéssel is úgy vagyunk, mint a nyelvjárással; azt hisszük, hogy irodalmi nyelven beszélünk, pedig kiki hordozza hazai nyelvjárása letagadhatatlan jeleit. A műveltebbek azt hiszik, hogy konyhájuk európai s már szagát sem árasztja a parasztkonyhának, pedig éppen különösen kedvelt ételeink olyanok, amiknek «láttára — írja Bátky — borzongás fut végig az idegennek a hátán» s éppen olyan értetlenül veszi tudomásul, mint nyelvünket. Úri konyha vagy parasztkonyha ez? Egyik sem, vagy mindakettő: magyar konyha.

De nézzük a szinte máig legnagyobb fontosságú hagyományos foglalkozásainkat, amelyekkel az életre legszükségesebb javainkat előteremtjük, mások-e munkamódjai, eszközei a társadalmi rétegek szerint. Egyik ősfoglalkozásunkból szedve elő az első példát, — igaz, hogy a balatoni mélyvízi szerszámot, a nagy hálót — amely pár száz méteres is lehet, — ma gőzhajó vonja meg s ez a vontatómód sohasem fog alászállni a széles néprétegek kezére, megmarad az úri halkereskedelmi részvénytársaság munkamódjának. De a téli, jég alatti halászat a gőzhajó korában is pontosan az maradt, ami 900 esztendeje volt, ugyanazokkal a szerszámokkal s télen a részvénytársaság is csak az ősi módon, az ősi halászbokor számával és erejével tud halászni: felemelte tehát s őrzi

A ránk maradt legrégebb — 1673-ban készített —
mikházi székelykapu helyére épített új székelykapu.
(Az eredeti a Néprajzi Múzeumban.)

Svábhegyi székelykapu részlete. Épült 1885-ben.
(Viski Károly felv.)

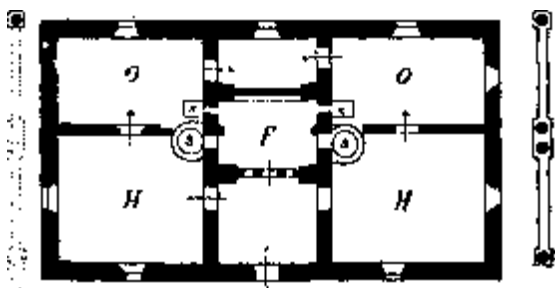
az ősi szerszámot s a hozzávaló ősi szókészletet is, ha nem is olyan biztosan, mint ahogy a nép őrizte, amíg a maga kezére halászott s apraja-nagyja érdekelve volt a mesterségben. — A tanulság ebből az, hogy vannak ősi műveltségelemek, amelyek csak változatlan formában kerülhetnek a mai gazdasági színműveltség — példánkban a részvénytársasági nagyüzem — kezére is. így vagyunk a magyar néprajz gazdag szerszámanyagú más tárgycsoportjával, helyesebben más ősi foglalkozásunkkal: az állattartással és tenyésztéssel vagy akár a földművelésünkkel is. Az ezer vagy többezer holdas vagy régen egy vagy több falut birtokló úr vagy nagyúr s a bocskoros nemes vagy jobbágy állatfajtái közt nem volt különbség s azonosak voltak az őrzésre rendelt szervezetek, a pásztori életrend és életmód, az állati termékek földolgozására szánt eszközök, a befogadásukra rendelt építmények, karámok, szárnyékok, ólak. Különbség csak a méretekben volt, ahogy ma is csak ebben van a kelet- vagy észak-európai, az ázsiai, baskír vagy kirgiz területen, vagy a rénszarvas élőföldjén. A nagyúr tisztjeinek éppen úgy fára metszett rovással számolt a pásztor, mint a jobbágyfalunak s a juhász a nagyúrnak ugyanolyan sajtot vagy gomolyát készített, mint a közös nyáj tejéből a soros parasztnak. Azonos volt az eke s minden földművelő szerszám, a sarló vagy kasza, a nyomtatószerű; szegény embernek egyetlen kis sérűje, gazdagnak, úrnak nagyobb s bokorban több is egymás mellett. Azonos a csűr is, de a gazdagnak, úrnak nagyobb vagy több készül vagy kettős, egybeépítve. A szegény ember csüre piacán egy-két ember csépel, — néha a gazda meg a felesége — a nagy gazdánál, úrnál 10—12 ember egy ágyon; szegény csűrben egy-két nap beszédes a csép, uradalmi csűrökben aratástól karácsonyig is szól szakadatlan. De mindez csak méret. Ahogy az úr emelkedett vagyonban és hatalomban, sok-

szorozva vitte magával fölfelé az ősi gyakorlatot és eszközöket; bármilyen magasra emelkedett, gazdasági gyakorlata lényegében népi maradt. Úr volt, de parasztul gazdálkodott s sok helyen gazdálkodik ma is.

Csak a legújabb kor fordított a helyzeten: más országok állatfajtáinak ismerete, az állat- és növénynevelés gyakorlatának kifejlődése, a gyáripari szerszámtermelés s általában a legújabbkori gazdaságtechnika és gazdasági oktatás, hatósági beavatkozás s nem utolsó sorban a nagy lármával dolgozó üzleti érdek. Ezek nyomában pusztultak vagy pusztulnak ki tájfajtáink: a magyar fehér szarvasmarha, a magyar juh, a parlagi magyar lófej ta, kicsi híjján a magyar parlagi baromfi-, sőt komondor- és kuvaszfajtánk is. Ahogy az angol és arab lófajta, a mangalica -sei tés, a finom gyapjút adó nyugati birkafajták, mint a merino, a hangzatos angolnevű baromfifajták szinte kipusztították a hagyományosan tenyésztett hazaiakat, éppen úgy toltá pusztulásba a gyáripar a mezőgazdaság ősi szerszámait: ásót, kapát, villát, ekét, boronát, csépet s egyebeket, a helyi, háziipari, fából készült eszközök helyébe a vasanyagot téve. A traktor, a cséplő- és a magtisztító gép a kisgazdák szintjén is otthon van. Mindez felülről szállt alá, a gazdaságilag műveltebbé vált, gazdagabb rétegből, gyakran javára, nem egyszer kárára a korábbi, hagyományosan fejlődött gazdasági és társadalmi helyzetképek.

Ugyanígy halad felső mintára vagy kezdeményezésre a termelt javak földolgozása s a piaci verseny kényszerítő nyomására sajátos termelvényekkel jeleskedő területek kialakulása a verseny és a piacismeret irányítása szerint, javára közgazdasági érdekeinknek: a szabolcsi burgonya, nagykőrösi meggy, saláta, uborka, kecskeméti barack, jánoshalmi alma, kalocsai és szegedi paprika, makói hagyma és a többi, Mindebből a tanulság: 700—800 éven

keresztül a hagyományos, az ősi alulról fölfelé nagyjában csak méreteiben fejlődik; az utóbbi száz évben felülről lefelé haladó hatásra minőségében változik meg. Amott a méreteken, emitt a minőségben nagy sor fokozat és átmenet, ami társadalmi vagy műveltségrétegek határának biztos jelölését szinte lehetetlenné teszi. Erről az oldalról nézve: ki az „úr és ki a „paraszt, ki van a gazdálkodási folyamat színén és ki a fenekén? Látunk történeti névvel jelzett nagybirtokot s istállója körül térdig

Nemesi kúria, Kemece (Szabolcs megye).
F = fűstház; O, H = szobák.

jár az állat a trágyában s látunk kiscsapat: udvarán beton-trágyatelep, istállójában beton-jászol, csatorna, vilamos világítás. Gazdálkodó műveltség és művelődési akarat dolgában ki van fent és ki van lent? — Vagy miféle műveltséggel, a műveltség melyik ágazatával mérjük, osztályozzuk ilyen vagy olyan rétegbe honfitársainkat?

Ha a házzal, lakással mérjük, a folyamatban nagy a mélység, a színről nagyon mélyen érjük el a feneket. Sokszoros a rétegződés. Nagy park közepén tíz szobás kastély, kegyelettel őrzött régi bútortároló és egyéb házbeli; jobbára empire-, palatinus-stílusú építmény, táblabíró-

kori bútorzat. Vagy más: — mint a „nagy familiák” szabolcsi kúriái: két, háttal összefordított parasztház, központi pitvarból fűtött búbos-kemencés szobák, egyik-másik — legalább részben — még földes is, oszlopos tornác, nádfedél. Az elébbi bizonyosan nyugatról jött, nyugati stílus, az utóbbi a magyar földből, parasztkörnyezetben nőtt, helyi nyelvjárásban beszél s mint a korábbi mezőgazdálkodásunk, csak méreteiben különült el attól, amit parasztnak mondunk. Hogy a szabolcsiakon kívül mást is említsék: eszményi szépségű példa egyik nagykőrösi kúria. Úri-paraszti tárgyi kapcsolatnak, néprajzi-történeti szemléletnek — meggyőződésem és tapasztalatom szerint — az ország legszebb háza. S van hasonló országszerte. De ez a parasztnak érzett ház is aligha középkori úri, sőt nagyúri házak emlékét nem tartja, bár történetileg nem tudjuk igazolni. Hogy megint máshonnan vegyük a hasonló példát, a dunántúli vagy tiszántúli oszlopos-íves-tornácos parasztház alighanem a középkori román stílusból vette mindazt, ami benne szépségnek mondható. Ilyen lehetett a középkori magyar úr háza, vagy talán ilyen sem, hiszen a XIV. században még a vármegye comese, főispánja is meglakik családjával együtt „izikuk”-ban, azaz földbeásott putrikban, — legalább szűkségből.

De nem is kell ilyen távoli időbe mennünk; az ezerholdas Berzsényi Dániel niklai házaról ezt írja a szemtanú: a házigazda Berzsényi «dohányozott, beszélt, sétált, a legyektől gondossan őrzött szobában, mellynek egész alkattayából, szalma lepte fedeléből, az Architecturának legkissebb szabásait sem esmérő állásából, a Padolatból, melly nem quadrillirozva, nem is egész szál Deszkából ki rakva, hanem csak agyag Péppel van ki simítva; az együgyű Házi Eszközökből egészen ki néz az arany középszer». A kertben — a költő saját szavai szerint — «Lyrische

Unordnung». «.. egyébaránt pedig — folytatja a Berzsenyit meglátogató bács megyei táblabíró — a kertben állottak még sinor egyenességben néhány vén Jegenyék... és mindenik fára fel mászva egy szőlő Tő magosra futott borágakkal, de — teszi hozzá a táblabíró — meg tetszik, hogy mind a Kertész, mind a Vinczellér — Poéta». — Íme az ezerholdas úri gazdának s a nagy századforduló kiváló műveltségű vezérszemlének szalmafüdeles, sárfalú és földes padlójú háza-tája az ország legnyugatán. Mert: «Nem kér chinai pamlagot, sem márványpalotát a megelégedés» — vallja a költő házigazda.

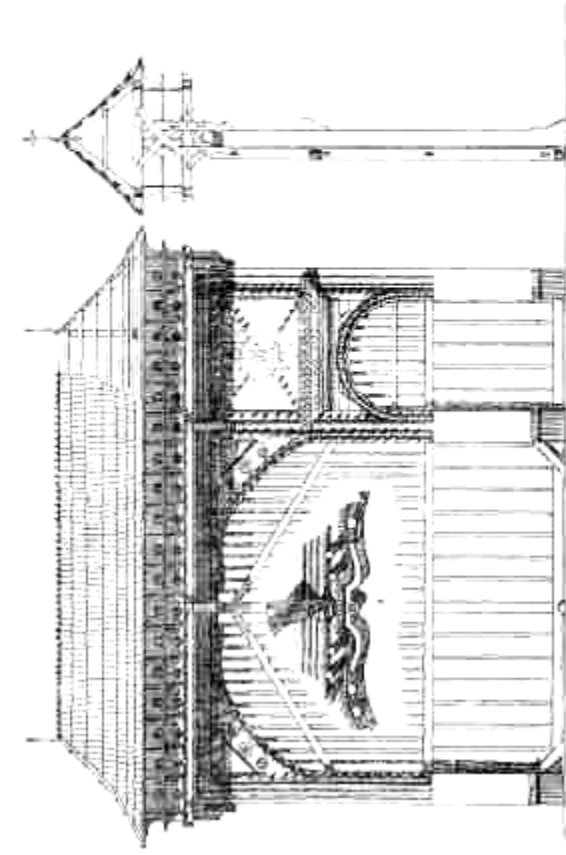
Ha ilyen vagy ilyen is az ezerholdas, művelt úr háza a XIX. század első felében, az ország legnyugatibb vármegyéjében, milyen lehetett a kisebb uraké, a 100—200 holdas, igénytelenebb kurtanemeseké, hétszilvafás, fél-sarkantyús, vagy éppen bocskoros nemeseké, — ekkor vagy egy-két századdal elébb, mondjuk — a Tisza zugai-ban vagy a Szilágyságban. Ezt — mintegy 100—150 évre visszanezve ismerjük, mert ilyen ,kúriák még bőven maradtak korunkra. Ma nekünk ezek azok a szép, patinás — ,parasztházak', amelyek megdöbbenik a régiszabású népi építőművészet emlékeit kereső kutató szívét; még a «legyektől gondossan őrzött»—azaz nyári időn elsötétített ,elsőház is ugyanaz, szekrénye tetején az ecetágyas és befőttes üvegekkel, ágy alatt a kosár tojással, ha ugyan nem a kotlóval. Kisnemesi, kun, hajdú, székely kiváltságos rendűek házai ezek, csak megfélekedtünk eredetükről.

Más kérdés a közjogi és társadalmi helyzet, úré és paraszté. A mi korunkban az építkezésben nincs úr és paraszt, csak jómód van és szegénység. «Nagy a mód, még a ház is meggörcsül tülle» — mondják Nagyszalontán, ha a megtollasodott gazda L alakúra parancsolja háza alapjának rajzát. A paraszti vagy bocskoros nemesi házacska megnő, ha megnövekszik a mód, de azért szem-

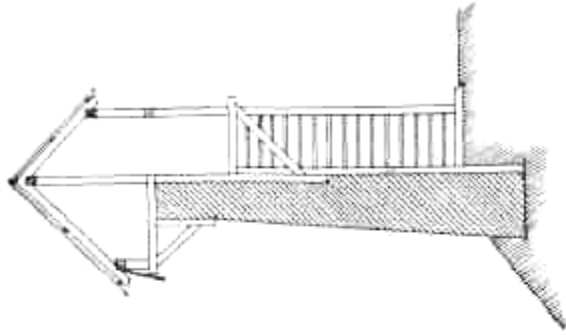
mel láthatólag a típuscsaládban marad, mint Szabolcsban vagy Nagykőrösön; csak a XVIII—XIX. század fordulója táján szaporodnak el a nagybirtokos urak udvarában az akkor divatos stílusú építmények, kastélyok, a korábbi egyszerűbb, helyi hagyományokat követő udvarházak helyén. — Milyen egy régi udvarház? Amilyenek Arany rajzolja a maga reális érzékével Toldiék házat s amilyen ma — például — egy tihanyi, vasmegyei őrségi vagy háromszéki jobbmódú gazdaház, vagy egy régi magyar kisvárosi polgári ház: a ház hosszában tornác, eresz közepéből az udvar felé filagoria vagy kis lépcsőházszerű építmény, a ház felé névsé ajtó a pitvarba, pitvar mögött a konyha sütőkemencével, a pitvarból jobbra-balra egy-egy szoba, azaz ház s mindkét házból egy-egy benyíló szoba, azaz oldalház; ház végében vagy az egyik benyílóban vagy tornácvégéből elrekesztve a kamra s ebből (vagy a pitvarból) feljáró a padlásra. Ez a típus. Ilyennek láttam az erdélyi udvarházakat* s ilyeneknek a mai népinek mondott, de eredetileg jobbára bocskoros nemesi, vagy más, jobbmódú, régies parasztházakat akár Dunántúl, akár az Alföldön.

Kezdetben volt a szellős, tágas, úri sátor nyáron a legelőn; putriszerű építmény: ,ízik* a téli szálláson; ma fordítva, ahol kétlaki a tanya világ: a tanyán a kezdetlegesebb épület, városban a mutatós, jó szerrel készült lakóház. Az állandó megtelepülés hozta úrnak a nyugati házat a középkorban, s ennek kisebb méretű formája öröködött át a népre. A mai parasztház felülről szállt alá. így szállt alá minden bútor is, talán valami padládféle kivételével, ami ősi lehet, mert a keleti sátrakban is megvan.

Ellenkező irányban, alulról fölfelé tudatosan csak egy alkalommal indul áramlat, amikor az építészeti eklektika — amely ugyanabban a fél-században, a XIX. Szá-

Székelyudvarhely. Székelyudvarhely, 1839. (Feltételezi Magyarországi Népművészet v. műből.)

Középkori védelmező kőtorony
mészerte. (Könyvek Járásai)

zad második felében egyszerre épített románt, csúcsvest, renaissance-ot, barokkot — elunalmasodott s a magyar építészek legjava, Huszka magyar stiliztikai kezdeményezésére a magyar falusi építészeti hagyományból igyekezett magyar stílust teremteni: Thoroczkai Wigand, Zrumeckzy, Kós. A korábbi Lechner és iskolája nem tartozik ide. Az eklektika unalma európai, undor volt, — ahogy az akkori fiatalok mondták, — irodalmiban és történetiben szólva: európai eszmeáramlat, amelybe — ezeréves gyakorlatunk szerint — mi is bekapcsolódtunk. A korábbi kezdeményezőket nem az emberi élet és munka számára alkotandó új (zárt), anyag- és célszerű térformálás gondolata kapta el — ami például a mai, legújabb építészet különös jellemzője, — hanem az ornamentika. Huszka is ebben látta az új magyar — vagy ahogy ő mondja — igazán magyar műipar lehetőségét; a díszít meny ben. Már az utolsó nagy romantikust, a pesti Vigadó zseniális mesterét is megragadta valami újságvágy, s még a 80-as években «különös építészeti terveket vetett papirosra, — írja Bierbauer Virgil — így egy magyar emlékmű tervét, amelynek az Erekteionhoz hasonló csarnokát szűrös magyarok hordozzák, a párkányzatot vitézkötés díszíti és a középütt kiemelkedő toronyszerű építmény bikafejekben végződik». Erekteion tehát, de szűrrel, vitézkötéssel, az Atilla-kincse bikafejével cifrázva, ahogy Lechner Ödön renaissance-alaprajzon az indiai díszítő-formák szerint épített Iparművészeti Múzeum fala inak renaissance-indáit szürdíszítményekkel igyekezett magyarrá tételni. Lechner e hármas forrása tulajdonképpen különös, a korábitól szecedáló azaz szecessziós új eklektika, amely Indiában, a renaissance-ban és a magyar szürszabóműhelyben eklegálja, válogatja össze alkotóelemeit. A Thoroczkai Wigand kezdette új iskolának már nem a bárhonna, akár a szűrrel, subáról

vett díszítmény volt a főgondja, hanem a népi építkezés térformáló hagyománya, anyagismerete és célszerű szerkesztése, szerkezetalkotása s az ezekből adódó vagy ezekhez

alkalmazkodó hagyományos díszítmény... Thoroczkai Wí-gand s nyomában az említett fiatalabb gárda, — akikhez Györgyit, Kozmát, Tátrayt, Janszkyt, Szivessyt, Mendét is hozzásorolhatjuk — mint a nem építész fiatal iparművészek egész serege, már nem elégszik meg Huszka könyveivel, díszítménygyűjteményeivel s kalandos ornamentika-elméletével, hanem saját szemével, életében, élő helyén akarja látni, mérni, tapintani az érzékelhető hagyományt, főleg a gazdag formakészletű faépítkezésű területeken, Dél-Dunántúlon, a palóc felföldön, de különösen Erdélyben: Kalotaszegen és a Székelyföldön. Különösen ez a terület: Erdély ragadja meg őket s az erdélyi, a földrajzi viszonyokhoz igazodó formákat szinte-szinte úgy általánosítják egyetemes magyar formanyelvvé, ahogy Huszka vallotta csupán magát a — lényegében alföldi — szürdíszítményt az egyetemes magyar ízlés tízparancsolatjának.

Csábít az értékelés csalogató szava, hogy tárgyunk köréből pár lépéssel kilépve, lemérjük ezeknek a törekvéseknek nemzeti művelődési áramlatunkban jelentkező értékét. Az értékelés azonban nem feladatunk; csak azt kellett megmutatnunk, hogy ahogyan a nemesi udvarház leszállt a néphez, ahogy sokszázados múltja szerinti súlya alámerítette a nagy folyamat mélyére, fenekére, azaz népivé tette, azonképpen ez a népi vagy általában a népi a XIX. század végén megindul alulról fölfelé, hogy a kor újabb nemzetesítő törekvései szolgálatában mint a magyar genius loci egyedül lehetséges valósulása, megtestesülése kerüljön, a nagy folyamat színére, fényére, nap alá. Mert ahogy Thoroczkai Wigand megfogalmazta: «a rögzülő szelleme: a nép lelke» s ennek a ,magyar rögzülő szelle-

mének kell színre törnie és színen maradnia mindazok számára, akik Kós Károly szava szerint «a szépet is magyarul szeretik».

Thoroczkai Wigand és a nyomában járó ifjú építész-nemzedék különös érdeklődéssel fordult a nagyobb méretű, monumentálisabb népi vagy népies felé is s itt kivált kettő ragadta meg a figyelmét: az erdélyi fatemplom és környezete (cinteremkapu, kopjafa, harangláb) és a székykapu. Mindkettő felülről érkezett szálladék, vagy a mi képes folyamatszempléletünk szerint: üledék. A fatemplom meredek, kis tetoszögű fedélzete, égbefúró toronysisakja, fióktornyai, azaz toronyfias erkélye a gótika hagyománya; városi stílusos kőtemplomok fából faragott falusi mása. Egykor százszámra volt országsherte. Ugyanilyen hagyományú a falusi meredek oromfalú kőtemplom a ráakott hasonló alkatú fatoronnyal. A fával elegyített kőépítés, a meredek oromfal és tetőszerkezet, a fióktornyos sisak, a cinteremkapu, a fatemplom íves tornáca, a kopjafa faragványbeli forma készlete, a magyarul építők képzeletének bőven buggyanó éltető erőforrása. Mindez rákerül az új szellemű épület valamely részletére, ha nincs is különös rendeltetése, még a nagyszabású palotákra is, ahogy az alföldi boglyakemence is helyet kap a Néprajzi Múzeum monumentális tervén, mint kupola. Ilyen elemek kerülnek a gödöllői szövőiskola, a műbarát háza, az erdei kápolna, a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum, a pesti állatkert épületei, a maros-tordamegyei megyeházára, ahogy a Gárdonyi Géza mauzóleuma tervén viszont megint egy kemenceforma, a torockói füleskemence kap nyomatékos súlyt.

A székykapu is — ahogy hagyományosan napjainkra ránk maradt — a félhold előnyomulása táján és a török hódoltság idején kaphatta alakjának lényeges jegyeit. A mozgó, mezei harcok lovasságának elhelyezésére szolgáló

latorkerteknek, a várakat környező ólas-aklos kerített tereknek kapuja volt. A Székelyföldön kívül egyebütt is megvan, például a Fekete-Körös völgyében, sőt a Felvidéken, s határainkon kívül is. Egyes németországi formák szoros rokonságban vannak a mieinkkel. A székelykapu felirata, kiskapu fölötti címertöredéke, történeti stílusú, főleg renaissance-barokk díszítménye, feliratainak latin nyelve, a hozzákapcsolt szakállszárító — amely a hódolt-sági várak morgószínjének, szakállszárítójának hagyatéka — ezekre a régi várakra emlékeztet. Építőmesterei rendszerint a helybeli faragómolnárok, akik megint ezt a tudományukat az egykori várak (ugyancsak faragó) ,abrakos-molnáraitól örökölték. A rendszerint galambtalan galambbúg alkata az egykori védelmi művek kitekintőit, ,filagoriáit', ,csárdák'jait idézi emlékezetünkbe. Valószínűnek látszik, hogy a galambbúgos, díszes nagykapuk a magánházak táján kezdetben csak a székely hadak tisztjeinek, kapitányainak, azaz ,hadnagyainak házatáját díszítették mintegy címerként. A legrégebb ismert galambbúgos nagykapu a XVI. században készült s az erdélyi fejedelem tordai kúriáját díszítette. A ránk maradt legrégebb — az 1673-ban épült — mikházi kapu sem harisnyás ember háza előtt állott, hanem egy szerzetesrend klastroma előtt. Helyzete szerint nem ,népi tehát egyik sem. — Más kérdés, hogy ezek a nagy fakapuk még régebben nem a gypűszerű védelmi művek hagyatékaik-e, olyan időből, amikor szembetűnő társadalmi rétegződésről még kevésbé lehet beszélni s e szerint ősi népi alkotások emlékei volnának. Ha ez volna az igazság, akkor a nagykapu az ősi közösség készletéből vált újkori magasabbrendű védelmi művek, várak, kastélyok részévé, a ,vitéz hadnagy' mesterség s a ,török áfium ellen való orvosságos tudomány, a magasabb rendű — tehát úri — haditudomány tárgyává; e hadi mesterség avultával rangjelző

címerré s később, közelebbi elődeink idején pedig általában bármely építőkedvű székely benvalójának díszévé. Itt történt meg aztán elnépiesedése alkatának, rendeltetésének, címereinek, díszítményeinek, sőt — értelmetlenségei szerint — latin feliratainak is. Ebben az alámerült elnépiesedett formájában kapta meg a magyarra vágyó építészeket, akik az akkori romantikus néprajzi szemlélet szerint, művészekhez illendő heves képzelettel, mindjárt Atilla király fapalotájával kapcsolták össze. Nem véletlen, hogy Kós Károly, ez iskola egyik építész jelessége éneket is szerez Atilla királyról s hozzá való illusztrációit is a népi formanyelv szókincsével fejezi ki. Mint a gótikus fatemplom és tornyon — amely egyébként belsejében újabb történeti stílusok emlékeit is mutogatja — a kapun is jól szemlélhető: hogyan hasonítja (asszimilálja) magához a nép a felülről alászálló értékeket; mit néz benne értéktelennek és lehetetlennek, s mit nem ért meg eredeti értelme, jelentése szerint, miközben a szálladékot környezetéhez és új rendeltetéséhez, a mélységek élet- és fényviszonyaihoz igazítja. Megláthatjuk, mi úszik el a nagy folyamatban a színen s mi száll alá elnehezülten s ül maradandóbban a mélységek fenekére.

S aztán, szemmel láthatjuk — rajzok, fényképek, könyvek, tervek, építmények sorozatain — hogyan hozzák fel a népiség gyakorlati bűvarai a mélységből mindazt, ami nekik gyöngyérték, művészi alkotások ihletője. Úgy járnak az erdélyi Kalotaszegre, különösen Körösfőre, mint az igazhívők Mekkába. «Rajzolgattak házakat, szobákat, kapukat, fejfákat és himzéseket — írja műértő kortársuk, Czakó Elemér a Magyar Iparművészetben — de legtöbbször mégis a körösfői templom tornyát. Bele is vésődött lelkükbe annak érzékeny vonala a négy fiatornyával együtt, hogy azóta úgy tekintenek rá, mint a japán művészek az ő Szent Fuzsijama he-

gyükre. Szövetségi jegyül is használhatnák a torony képét...» Mi fejeződik ki számukra ebben a toronyjelképben? Tovább idézem a forrongó időkbeli megértő kortársat, Czako Elemért: «...a helyhez kötött építési gondolat, a primitívnek tetsző konstrukciók, amelyek talán a középkor óta élnek a népies architektúrában, a sima falak, a kívülről leolvasható belső tagozás, főleg pedig a szerkezeti vonalak és tömegek érvényesülése, amely mellett minden dísz csak alárendelt jelentőségű...»; mert «. . . valamit tervezni és cifrázni nem egyet jelent...» A nagy folyamat e legújabb fölszálló mozzanatában ezeket a fontos építészeti elveket színre, fényre hozta a mozgalom. Már az értékelés körébe vág az a kérdés — se miatt nem is ereszkedünk megfelelésébe: — vajjon a mozgalom képviselői, vezérei és katonái nem feledkeztek-e meg az előbbi elvek szerint arról, hogy «valamit tervezni és cifrázni nem egyet jelent». . . Vajjon nem merült-e el a cifrában egész iparművészetünk akkori és rákövetkező termelése? ... Az 1920-as évek monzai nemzetközi iparművészeti kiállítása magyar csoportjának mestere például, hogy másokról most ne szóljunk, vajjon tervezett-e vagy csak cifrázott? Vajjon vezette-e az egész lelkes csoportot a «helyhez kötött építési gondolat» s vetettek-e ügyet arra, hol van illendő földrajzi helye a fa, a kő vagy akár a sár anyagának? Hiszen az ország nem egy helyén több emelet magasságú várbástyák is készültek nem fából, nem kőből, hanem sárból, mint ahogy a várfalakat sem mindig ak-ták, hanem ,fonták is. ,Fonott templomok napjainkig is maradtak fenn. A középkorvégi és újkoreleji várépítészet honnan vette ezt a technikát: a várfalak fonását (vesszőből) és »csapását« (sárral)? A nép építkezésének ősi gyakorlatából, «a helyhez kötött építési gondolat» szellemében. Régi paraszti csapómesterek csapják, fonók fonják nagyhírű várak falait, várbeli abrakos molnárok

faragják ácsmunkáját, mint utódaik, székely faragómolnárok a székelykaput. S a XIX., XX. század teljes készségű építőművészei e falusi mesterek iskolájába térnek, miután a műgyetem minden építőtudományával fölfegyverkeztek.

Felülről nagyobbára észrevétlen, magától száll alá minden, alulról többnyire zajjal, mozgalommal, tudatos és tervszerű fáradozással kell a felszín fényébe emelni a megfeneklett értékeket. Nem kisebb fáradság hosszabb ideig a szintentartása is mindannak, ami súlya szerint aláfelé nehezkedik; hacsak a társadalom széles körei nem kívánják fönntartani, mint ahogy kívánta irodalmi nyelvünk megújításának, felfrissítésének egykori hatalmas ortodox serege a népnyelv bűvárlását és értékeinek szinten tartását.

Minden ilyen törekvést, mozgalmat az a meggyőződés indít meg és irányít, hogy ami millióké, ami a helyi talajban gyökeret eresztett, a helyi történeti és fizikai viharok járásához hozzáedződött s etnikai csoportok lelkisége szerint helyi szint kapott, tájhoz és élethez igazodott: jobb, helyesebb, magyarabb, nemzetibb, mint ami a színen, felületen odább hömpölyög. De éppen a tárgyi hagyaték és szellemi hagyomány helyben nőtt és odagyökerezett jellege támasztja mindenkor azt a kétséget, hogy ami bármely tárgykörű hagyatékban sajátosan helyi — ez pedig etnikai csoportonként sokféle — miképpen lehet egyetemes nemzetivé. Érthetőbb példával szólva: lehetne-e valamennyi nyelvjárásunkból — mindenik sajátos zamatának sérelme nélkül — köznyelvet alkotni? Más példa: lehetne-e etnikai csoportonként más-más népi öltözetünkből vagy ahogy mondani szoktuk, „nép viseletünkből S valami egységes, közös magyar öltözetet formálni? Lehet-e tehát sok változatú népi építkezésünk elemeiből valami egységes nemzeti építészetet teremteni?

A háború utáni földreformok, házhelyosztások, tanyai központ- és új-községszervezések, falusi kislakás építések gondolatai és tervei során az a modernebb elv vált közmeggyőződéssé, hogy minden etnikai egységnek, földrajzi tájnak ház és udvar dolgában azt kell építeni, ami a helyi hagyományok szerint alakult formává, színné, hosszú tapasztalat, helyi ízlés és gyakorlat szerint, azaz vigyázzunk, el ne kallódjék: — «a helyhez kötött építési gondolat» — mint ahogy nem kallódott el a Thoroczkai Wigand falunak szánt építményeiben. Ebben a háború utáni mozgalomban igazában megint felülről indul el valami, de most már komplikáltabb formában: visszaadni a népnek azt, ami az övé ugyan, de egy vagy más okból ma már nem becsüli és továbbörzésére sem erkölcsi kötelezettséget, sem szükséglet, sem vágyat nem érez. Új, érdekes mozzanata a folyamat föl-alászálló mozgalmának: a színről a bűvárok fenékre szállnak, értékeket hoznak a nap fényébe és melegébe, a színműveltség számára, de ami lent otthonos, természetes — fönt hervadásnak ereszkedik. A színműveit -ség elvei szerint megszűrten és megrostáltan, vissza tehát vele a mélységbe!

Kissé részletesebben foglalkoztunk az építészettel, hogy legalább egy tárgykörben tisztábban lássuk az „úri* és a „népi alá-föl áramlásának menetét. Eövidebben érintjük az építmények belsejében történt és történő kölcsönös hatást; rövidebben annál inkább, mert az épületnek és belsejének élete általában nem jár külön úton. A gazdasági épületek belseje is, mint külső formája, ahogy korábban már érintettük, csak méreteiben más a szerint, hogy a társadalom milyen gazdasági erejű rétegéhez tartozik. A monumentális építmények közül a templom belsejében — a szerint, hogy miképpen bírták a zord idők viharait — a történeti stílusok elnépiesedett, népiessé asszimilált emlékei fogadnak: azaz a rendeltetéshez mért

belső méretek, tagozódások, a szegénységhez szabott anyagok, művészetek vagyis a falu részére dolgozó vándorművészek munkái. De csak addig, amíg a legújabb korban ide is el nem hat az úri nagyüzem a maga olajnyomataival, lelketlen figuráival, gyári csipkéivel, gyertyatartóival, fonalas termelésével és a nagyüzemű kegyeskereskedelem értéktelenségeivel. Az ősbibb szabású harmonikus templombelső, amelyeknek fő vagy egyetlen anyaga a faragott és festett fa, még láthatók Isten háta mögötti rejtekekben, havasalji tót, oláh vagy rutén vidékeken. Magyarokon már csak imitt-amott; magyar fatemplom pedig már nincs. De sok helyen a falusi templomba jár imádkozni a kegyúr, a patrónus és a patróna és a templomnak a maga úri ízlése szerinti felszerelését Istennek tetsző kötelességének tekinti. Régi kelyhek, szentségmutatók, miseruhák, fogadalmi képek, úrasztali terítők, kehelytakarók sok úrr és nagyúri adakozás emlékét őrzik. Az úri rendű művészetnek, iparművészetnek, ötvösségnek, festészetnek, szobrászatnak, hízművészetnek sok becses emléke falusi templomocskákban rejtezik vagy rejtezett — amíg a műkereskedelem rá nem bukkant — s művészi hatásuk nem maradt nyom nélkül az áhítatra gyülekező szegényemberre sem. Föltehető, hogy sok népművészeti alkotás ihletője a templombelső művészete volt. Az egyszerű vándorpiktorok renaissance-ban, barokkban és rokokóban gyökerező tudománya elnépiesedett formában került e templomokba. És új, magyar építőművészetre törekvő fiatal építészgárdának ezeket a formákat éppen úgy gyűjtötte, másolta és alkalom szerint fel is használta, mint a templom és környéke építészeti elemeit.

Ami a lakóházat illeti, röviden már jeleztük, hogy az ősi hajléknak, a sáturnak aligha volt egyéb bútora a ládánál. Ha a szókincsből szabad következtetni: asztal, láda, szekrény, sifonér, kasztén, sublód, pad, lóca, nyoszolya,

kép, pokróc, párna, vánkos szavunk s még mások is azt mutatnák, hogy mindezek idegenek lévén, aligha voltak meg az ősi sátorban. A láda ugyan — keleti analógiák szerint — meglehetett, de nem ezen, hanem valami „kopurcság-féle néven, amely szó — sajnos — ma rosszat, „koporsót jelent. Ősi türk szavunk a „szók is, de nem mai, hanem akkori jelentéssel, ami emelvényfélélet, esetleg töltésfélélet jelenthetett a sátor tövében köröskörül; emelvény, állvány-féle jelentését ma is sok szavunk őrzi: mosószék, mészárszék, faragószék, prédikálószék, dagasztószék stb. Egyik sem arra való, hogy üldögéljünk rajta. Ha a sátorlakó téli szállására vagy házba költözik, a falak tövében körül telepszik le. Ennek emlékét őrzi a körüllocázott, paddal körülvelt vasmegeyi, palóc, székely, moldvai házbelső itt-ott napjainkig fönmaradt rendje. Az elmozdíthatatlan, földbe, falba rögzített körüllocázatot helyébe hasonlóan helyezkednek el később a hosszú hatatlan, bárdolt, fedeles, festetlen, alacsony bükkfa-padok, amilyeneket — körül az egész házban — még volt alkalmam látni székely hajlékokban. Nem volt ez más, mint az Ősi „kopurcság utóda. Volna egy Ősi ugor bútorszavunk: az „ágy, de ez meg nem igen volt különb alkat, mint a szerű gabonaágya, a kerti veteményágy vagy az ecetágy, különben nem írná a XVII. századi magyar író ezt: «felhágandok az én nyoszolyámnak ágyára», hiszen ma a nyoszolya az ágynak jelentésbeli hasonmása (szinonimája). Ha nem így volna, úgy hangzanék ez a régi mondat, mint a gyermekvers: „Benéztem az ajtón, bementem az ablakon,... székek ültek urakon. — Ad vocem urakon: egy szó, mint száz — a parasztház mai bútorzata úri bútorzat, felülről érkezett szálladék. De amíg a nagy folyamatban a közbenső rétegeken át évszázadok során alászállt: minden rétegben vesztett eredetiségéből, megváltozott anyaga, átalakult alkata, fordult rendeltetése; a népi élet, igény és lélek szerint

hasonult (asszimilálódott) dús virágzású díszítménye, színe-
 zése. — Például a parasztbútor jelképes (szimbolikus)
 darabja, a „tulipános láda” — formája, asztalosmunkája,
 elejének íves tagolása, színes díszítménye szerint a renaiss-
 sance adománya. Elődje az ácsszerkezetű, nem növényi
 hanem mértani díszű, bárdal faragott, szuszék-szabású,
 szekrény (szökröny) volt, a középkorban úri házakban
 és templomi sekrestyékben is. Dunántúl déli részén, a
 palóc felföldön, Erdély keletén ma is megvan. (Szép, régi
 templomi példányai az erdélyi szász földön maradtak fent.)
 De ez is, sőt a festett virágos bútor is már kifelé tart, sőt
 mondhatni országszerte kiveszett a magyar házból s a
 mai parasztház jellegzetesebb bútorai azokkal vannak
 rokonságban, amelyeket táblabírókori, biedermeier néven
 tart nyilván az iparművészet története, de silány anyagból
 és szerkezettel. Még tovább: a jómódú kisgazda házának
 bútora már a legújabb: a csiszolt, fényezett keményfa-
 lemezzel burkolt, gyári ú. n. széria-bútor, azonos tehát a
 városi (ipari, kereskedelmi és tisztviselői) polgárság búto-
 rával. Szó sem fér hozzá, hogy a történés (s a mi „folyama-
 tunk) bármely szakában a népi bútor — csekély kivétel-
 lel — felülről érkezett; lent azonban a népnek dolgozó
 kisvárosi vagy falusi mester, barkácsoló mindentudó ke-
 zén, vagy korábban a díszítésre vállalkozó „íróasszonyok
 tudománya szerint a helyi társadalmi parancsok (szokás-
 erkölcs), művészi tehetség, anyagihiány vagy anyagbőség
 szerint változott, alakult, sőt — mondhatnók — helyen-
 kint szebb és magyarább lett, mint ahogy alak — de néha
 jelentés szerint is — magyarrá lett száz meg száz idegen-
 ből kölcsönzött szavunk, mint például a szekrény vagy
 szökröny, amely a latin *scrin(ium)*, középkori francia
 »serin«, német »Schrein szóval tartozik egy közös európai
 családba. Elvégre ezer év óta magunk is „európaiak
 vagyunk!

A XIX. század folyamán a hírhedt eklektika szerint készült úri bútorozsmény — gondoljunk csak a renaissance emeletes-kredencekre — a hasonló ízlésű épületek sorsára jutott a fiatal iparművész nemzedéknek — ha sajnos nem is mindig a műhelyében, de — rajzolóasztalán. — Az új szellemű magyar házakkal együtt születnek meg az új házbelső (intérieurök), amelyekben természetesen nemcsak a bútor formája népi magyar, hanem a sokféle fonalas szükséglet is: terítők, függönyök, bútorhuzatok, díványpárnák stb.

Ezzel egyidejűleg fejeződik be a parasztházak üzleti kifosztása; az eredményt mindenütt látjuk: egyfelől sivár, művészetileg lelketlen, szomorú, dísztelen parasztházbelső országszerte, másfelől népi hímzések, faragások, cserepek az ország — mondhatni — valamennyi úri házában, nem is szólva a valóságos köz- és magán-gyűjteményekről. Külön üzletek keletkeznek a parasztholmik forgalmazására — csak nézzünk szét Budapest belvárosában — s nagyra fejlődik kivitelük az európai és tengerentúli exoticum-gyűjtők kielégítésére. S mikor e nagy üzlet és szerelem lendületében az úri rend úgyszólván minden fogható szépet fölszív, hogy ne mondjam, kiszipolyoz az egyébként nem nagy megértéssel nézett mélységekből, megindul a nagy folyamatban az ellenkező áramlás több, de típusa szerint legalább három menetben. Az első az üzleti: a kereskedelmi utánpótlás részben fővárosi műhelyekben, részben a korábbi holmit termelő falukban, legkorábban a kalotaszegi községekben, legnagyobb hévvel a mezőkövesdi matyók földjén. Megállapítják — felülről — a formákat, színeket, alkalmazásokat és anyagokat, — sajnos — a keserves munkabéreket is. Ez a mozgalom elszemetesedésének menete. Kezde a kalotaszegi selyemhímzésű vagdalásos úri fehérneműkora, abban az időben, mikor a fehérneműnek volt a

divatja s a humorista Sipulusz (Rákosi Viktor) még a bikát is ezzel akarta megriasztani. S később egyre inkább garázdálkodássá váló sivárság — mikor az üzleti matyóhízmzés az ízléstelenségek egyik külföldi múzeumában is kiállításra került — ébreszti fel etnográfusok, iparművészek, házi-ipargondozó közgazdasági szakemberek, tantervszerkesztő pedagógusok és műveltségpolitikusok lelkiismeretét. A mozgalom szervez tanfolyamokat, gyűjt, magyaráz, többfelé néz, tanulmányokba merül, s napjainkra kezd kibontakozni valami lelkesebb, önzetlenebb, tanultabb, szociális érzésű, de — sajnos, máig is szervezetlen — közösség, amelynek már nem az a jelszava, hogy: „a nép az üzletért, hanem „az üzlet a népért. A kibontakozó harmadik menet itt is a népi hagyomány, hagyaték jellegzetesen magyar voltárol való meggyőződéssel nem a maga úri rendjének akarja a felismert értékeket megtartani, „megnemesíteni, hanem vissza akarja adni a népnek mindazt, ami értéknek látszik, hogy maga a nép éljen vele, az idők folyamán tovább hömpölygessen, csombolygassa, forgassa, formálja, hogy holt minta-sorokból eleven, a népben élő és a népben élnivágyó művészet maradjon — ad saecula saeculorum.

Ez fog is sikerülni, mihelyt a parasztság — beleértve a szegényembert is — olyan társadalmi és gazdasági szintre emelkedik, hogy képes lesz történeti műveltsége elemei között tudatosan válogatni. Talán száz év múlva, talán kétszáz év múlva . . . Azért is kellene a múzeumok, részletesen ismertető tanulmányok, hogy ez lehetséges legyen.

Hasonlóképpen látjuk az öltözet kérdését is. A nép öltözetének — vagy ahogy német-magyar szóval mondjuk: a „népviseletnek — lényege szerint két része van; az egyik: amit a maga termelte anyagokból helyi hagyomány szerint maga a nép készít, a másik: ami nem ilyen, hanem a régi polgári és úri rend levett és asszimi-

lált holmija. Eulaneveink is e szerint csoportosulnak két-felé. A ruha körében látható legtisztábban, mennyire vágyott a nép a felsőbb rendek holmijára. Országszerte 100—150 éven keresztül tilalmazzák parasztnak az úrit, — mondhatni hatóságilag irányítják öltözködését.

Az előbbieket után nem kell mondanom, hogy hely, mód, megáhitások, vágyak, tehetség és asszimilálóképesség szerint milyen sokoldalúvá, milyen sokalakúvá és sokszínűvé vált a nép öltözködése. A jobbágyfelszabadítás és az anyagból roppant választékot nyújtó úri gyáripar hatására, de a házitermelésnek, tehát az ősbibnek rovására — kibontakozott káprázatos gazdagság megtartásának a nép ma már szinte semmi szükségét nem érzi. Fájdalmas érzése csak az úri rendnek van s a megtartásra való törekvések itt, fent kezdődnek, hol gyöngyösbokrétaszerű, hol komolyabb mozgalmak keretében. Különös ellentmondás! A múltban gyilkolják a népet a cifraság — ahogy akkoriban mondták: „a bujaság és negédeség — miatt, ma pedig tyúkkal, kaláccsal szeretnék rávenni, hogy cifraságában — hogy ne mondjuk cifra nyomorúságában — megmaradjon. S ezzel együttesen halad a rábeszélés arra, hogy úri rendünk szegényebb része a paraszti hagyatékból alkossa meg — ha már „díszmagyarra nem telik — a maga magyarosan divatos öltözetét. Ezt a mozgalmat sem kívánjuk értékelni, ezzel is csak a le-főláramlás egyik tényét szándékszunk megállapítani.

Az időrendi tény pedig az, hogy az alulról felfelé áramlás általában irodalmi népiességünk korszakaival halad párvonalasan, a mindenkori korjelző eszmék hatására. A testvériség, a nemzetiség védelme, a romantika, a demokrácia, a Bach-korszak csak-azértis magyar tüntetése, a millenáris múltbanzés és korunk új népiessége (az utóbbi — a mi tárgyunkat nézve — egy kis idegenforgalmi háziiparpártolási és exporteszmével is keveredve), egyformán ki-

veszi részét a mélyenfekvő népi értékek színrekavarásában és színtartásában. De mindenkor azzal a tiszteletre méltó gondolattal is, hogy nemcsak nyelvében él a nemzet, hanem egész sajátos lelkiségében, amelynek szellemi és tárgyi megnyilatkozásait nemcsak tisztelnünk, becsülnünk, de gyakorolnunk is kell. — Az öltözet kérdését természetesen főleg a nők karolták fel; elég ha példaképpen Undi Mária, P. Kovács Erzszi, Zadubánszky Irén, Zsindelyné Tüdös Klára mélyrehatóbb kezdeményezésére hivatkozunk. Zsindelyné Tüdös Klára írja az Ünneplő című «új magyar díszruha-sorozatot» tartalmazó albumában: a középosztálybelieknek, «ezeknek a városi verebeknek kínálunk itt vidám ünnepi öltözéket. Válogasson ki-ki a szerint, hogy az ország melyik vidékéhez fűzik rokoni szálak. Ezek a ruhák — írja — hangosan hirdetik népi gyökerünket és büszkén vállalják a paraszti rokonságot.» Valóban az is eredmény volna, hogy ha már magunk, a parasztságból fölemelkedve, nyomban megtagadjuk a paraszti rokonságot, legalább a ruhánk hirdetné a néppel való közösségünket.

A ruhán, kivált a nőin, nemcsak a forma a fontos, hanem a díszítmény is. Ennek pedig jelentékeny része a hímzés. Erről kellene még szólnunk, ha nem félnénk, hogy ismétlésekbe ereszkedünk, visszaélve a t. hallgatóság érdeklődésével. De mégis — éppen a hímzés az a tárgykör, ahol aránylag legmesszebb haladhatunk a múltba, mintegy három-negyedfélszáz esztendő mélységébe, amióta efféle munkák nagyobb számban maradtak ránk, bár inkább a templomi felszerelések között, mint ruhákon.

Takáts Sándor kutatásaiból tudjuk, hogy nagyúri menyasszonyok esküvői öltözetéből még díszes alsószoknyát is szívesen kértek és fogadtak ajándékuul egyházak. A már említett módon kívül ezen az úton is leszállt az úri a falusi templomokba is. De leszállhatott a néphez másként

is, mert a nagyúri házakban külön varró- azaz hímzőlányokat is tartottak, vagy foglalkoztattak, éppen nem úrilányokat, sőt fogságba került török „bulyákat” is. Ezen az úton a hódoltság idején a magyar mellett a török „úri” is terjedt nálunk, sőt divatja volt. Népi hímzésanyagunk díszítménykészlete egyébként jelentékeny része szerint lehet ősi, közös európai hagyomány; más része a régi, részben még középkori takácsművészet hagyatéka; tehát az utóbbi is az iparos-polgári rendtől érkezett szálladék. De a középkori takácsok művészetének is *egy* része népi eredetű, mint ahogy népi a stílusos történeti ro mán (nem oláh!) építkezés nem egy eleme. Ha népi hímzőművészetünk mindenestül ősi, népi volna, aligha volna olyan páratlanul változatos, mint amilyen. Ami benne nem szötteles szabású geometria, annak nagyobb része úri szintről érkezett szálladék.

Hogy e rendkívül változatos népi hímzés hogyan halad alulról fölfelé, talán elég annyit mondanunk, hogy a népi hímzés technikáinak és formakincsének tanítása leányiskoláinkban kötelező tárgy s női ipariskoláinkban jelentős szerepe van a népi hímzések szellemében való tervezésnek, nem is szólva Iparművészeti Iskolánkról, amelynek félévszázados hagyománya a nép művészetének tanulmányozása, kultusza.

Viski Károly.

A képen látható helyszín, azaz a
 Jézus-templom belseje, az építési munkák
 során a templom belsejének állapotát és
 a munkát.

A képen látható helyszín, azaz a
 Jézus-templom belseje, az építési munkák
 során a templom belsejének állapotát és
 a munkát.